

ΑΔΕΙΕΣ ΝΤΟΥΛΑΠΕΣ

MARIA JUDITE DE CARVALHO

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΜΑΡΙΑ
ΠΑΠΑΔΗΜΑ

ΙΚΑΡΟΣ

ΑΔΕΙΕΣ ΝΤΟΥΛΑΠΕΣ

Η παρούσα έκδοση πραγματοποιήθηκε με την υποστήριξη των DGLAB/Culture και Camões, IP – Portugal.

Τίτλος πρωτοτύπου: *Os Armários Vazios*

© 2013, Maria Isabel De Carvalho Tavares Rodrigues Alves Fraga

© 2023, Εκδόσεις Ίκαρος για την ελληνική έκδοση

Published with special arrangements with The Ella Sher Literary Agency

Μετάφραση από τα πορτογαλικά: Μαρία Παπαδήμα

Επιμέλεια – Διόρθωση: Αντωνία Κιλεσσοπούλου

Σχεδιασμός – Εικονογράφηση εξωφύλλου: Χρήστος Κούρτογλου

Στοιχειοθεσία – Σελιδοποίηση: Εκδόσεις Ίκαρος

Εκτύπωση: Κοτσάτος Α.Ε.

Βιβλιοδεσία: Ηλ. Μπουντάς – Π. Βασιλειάδης Ο.Ε.

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμημάτων του με οποιονδήποτε τρόπο, καθώς και η μετάφραση ή διασκευή του ή εκμετάλλευσή του με οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγής έργου λόγου τέχνης, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 2121/1993 και της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης-Παρισιού, που κυρώθηκε με τον ν. 100/1975. Επίσης απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, της σελιδοποίησης, του εξωφύλλου και γενικότερα όλης της αισθητικής εμφάνισης του βιβλίου, με φωτοτυπικές ή οποιεσδήποτε άλλες μεθόδους, σύμφωνα με το άρθρο 51 του ν. 2121/1993.

Πρώτη έκδοση: Οκτώβριος 2023

ISBN 978-960-572-608-9

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΚΑΡΟΣ • ΒΟΥΛΗΣ 4, 105 62 ΑΘΗΝΑ • Τ: 210 3225152 • www.ikarosbooks.gr

Maria Judite de Carvalho

ΑΔΕΙΕΣ ΝΤΟΥΛΑΠΕΣ

Μετάφραση
Μαρία Παπαδήμα

ΙΚΑΡΟΣ

*J'ai conservé de faux trésors dans
des armoires vides**

ÉLUARD

* Γαλλικά στο πρωτότυπο. Φύλαξα ψεύτικους θησαυρούς μέσα σε άδειες ντουλάπες (Σ.τ.Μ.)

Ήταν μια ανοιξιιάτικη μέρα που άρχισε και τελείωσε όπως όλες οι άλλες, τουλάχιστον φαινομενικά, θα έλεγε εκείνη, ή μάλλον πιο φυσικό θα ήταν να το σκεφτεί· ήταν ανέκαθεν λιγομίλητη. Έλεγε μόνο τα απαραίτητα, περιοριζόταν στα απολύτως αναγκαία, κι ακόμη κι έτσι, γρήγορα βαριόταν, σταματούσε στη μέση, σαν να αντιλαμβανόταν ξαφνικά ότι δεν άξιζε τον κόπο να συνεχίσει, γιατί επρόκειτο για μια ανώφελη προσπάθεια. Απόμενε τότε ήσυχη, ακίνητη, επιφυλακτική, διστάζοντας όπως κάποιος μπροστά στο παγωμένο νερό, κι εκείνες τις στιγμές το βλέμμα της έχανε όλη του τη λάμψη, ήταν σαν να την είχε ρουφήξει κάποιο στυπόχαρτο, ίσως να είναι έτσι ακόμη, δεν ξέρω, δεν την ξαναείδα έκτοτε. Για πολύ καιρό δεν είχα μπορέσει να καταλάβω ότι οι λιποθυμίες εκείνες, γιατί για λιποθυμίες επρόκειτο, την οδηγούσαν σταθερά στο ίδιο μέρος, ή μάλλον στο ίδιο πρόσωπο, στην ίδια αλλοιωμένη του εικόνα, γιατί, όπως έχω ήδη πει, δεν ήταν γυναίκα που άνοιγε τα εσώψυχά της. Οι λέξεις δεν της χρησίμευαν για να εξηγήσει τη σκέψη της, ωραιοποιώντας την ή καμουφλάροντάς την, όπως κάνει

πάνω κάτω όλος ο κόσμος. Τις χρησιμοποιούσε μόνο, στην έσχατη ανάγκη, για να πει αυτό που ήταν επείγον (αναφέρομαι, ασφαλώς, σε εκείνον τον καιρό πριν από τη γιορτή που έδωσε η Λίζα, η κόρη της, για τους φίλους της. Το μετά είναι μια άλλη ιστορία). Κι όταν ήταν επείγον να μιλήσει, αμέσως μετά σιωπούσε (ή στα μισά, όπως έχω ήδη εξηγήσει) και δεν ήταν μόνο το βλέμμα της που έσβηνε, και το σώμα της επίσης έχανε τον μυϊκό του τόνο, ήταν σαν να το είχαν βγάλει από το ρεύμα, που, αν και χαμηλής τάσης, το κρατούσε ενεργό, και παρέλυε στη στιγμή, έχοντας ξαφνικά ξεχάσει την αρχέγονη κατακόρυφη στάση του. Εκείνες τις στιγμές δεν βρισκόταν εκεί, αν και κανείς δεν ήξερε πού και με ποιον βρισκόταν. Άλλωστε κανείς δεν σκεφτόταν κάτι τέτοιο, γιατί το πρόσωπό της δεν έδειχνε αυτή την απουσία, μόνο τα μάτια της και τα χέρια της, αλλά ποιος έδινε σημασία στα μάτια της και στα χέρια της, μισάνοιχτα πάνω στα γόνατά της, σαν νεκρά κοχύλια που τα έχει ξεβράσει η θάλασσα. Μερικές φορές, βλέποντάς την, σκεφτόμουν πως μια λύση θα ήταν να την ταρακουνήσω, ή, ακόμη καλύτερα, να την περάσω από ακτίνες. Για να δω αν μέσα της υπήρχε κάτι περισσότερο από πνεύμονες και πεπτικό σύστημα.

Στο κατάστημα επίσης δεν μιλούσε πολύ. Άλλωστε δεν ήταν ιδιαίτερα συμπαθητική στους υπαλλήλους που είχαν κατά καιρούς περάσει από εκεί. Το γνώριζε, και γνώριζε επίσης πως το σφάλμα, αν υπήρχε σφάλμα, ήταν δικό της και κανενός άλλου. Ανέκαθεν της κόστιζε να κάνει ένα βήμα προς το μέρος των άλλων, είτε ήταν ανώτεροι είτε κατώτεροι. Θα ένιωθε ντροπιασμένη αν το έκανε. Ασφαλώς στο παρελθόν έκανε αναρίθμητα βήματα προς το μέρος πολλών

ανθρώπων, αλλά αυτά ήταν απαραίτητα, δηλαδή ζωτικά. Χωρίς αυτά τι θα είχαν απογίνει οι δυο τους; Τα έκανε, και μάλιστα χωρίς να διστάσει, χωρίς να δώσει στον εαυτό της τον χρόνο για έναν ελάχιστο έστω δισταγμό, αν και με την καρδιά σφιγμένη.

Μια μέρα μού μίλησε, παρεμπιπτόντως, για όλα αυτά, αλλά νομίζω πως το έκανε μόνο και μόνο για να αποκαταστήσει την εικόνα της, τη δική της και της κόρης της επίσης, κατά κάποιον τρόπο. Ήταν μια γυναίκα που την απασχολούσε τι θα μπορούσαν να σκεφτούν οι άλλοι, και κυρίως τι θα μπορούσα να σκεφτώ εγώ. Εκείνα τα δέκα χρόνια μοναξιάς εκούσιας ή ακούσιας (γιατί είχε θελήσει μια μοναξιά που εντέλει υπήρχε ήδη) είχαν συντελέσει τα μέγιστα σε αυτό. Υπήρχε αυτή και η Δίζα από τη μια μεριά και οι άλλοι από την απέναντι. Οι άλλοι ήταν ο εχθρός απ' όπου δεν θα μπορούσε να έρθει κανένα καλό και απ' όπου θα μπορούσε να έρθει κάθε κακό. Οι άλλοι εξακολουθούσαν να είναι για εκείνη το αφεντικό του άντρα της, που ποτέ δεν ήταν εκεί όταν τον ζητούσε («Ο κύριος Μπλακ βγήκε πριν λίγο. Όχι, δεν θα ξανάρθει για σήμερα»· «Ο κύριος Μπλακ έχει βγει. Όχι, δεν ξέρω πότε θα επιστρέψει»· «Ο κύριος Μπλακ είναι σε συμβούλιο»), οι φίλοι, σχεδόν όλοι εξαφανισμένοι ξαφνικά (τι να είχαν απογίνει άραγε;), οι συνάδελφοί του (οι λίγοι που θέλοντας και μη της είχαν σταθεί), η πεθερά («Ελάτε στο σπίτι με τη μικρή, όπου έχει φαγητό για τρεις έχει και για πέντε. Αλλά όσο για χρήματα, μην υπολογίζετε»).

Χρήματα. Μια λέξη που την άκουγε από παντού, κάθε στιγμή, ακόμη και στον ύπνο της. Οι άνθρωποι, οι άλλοι, άρχιζαν να παραπονιούνται πριν ακόμη μιλήσει, μόλις εμ-

φανιζόταν με την τριμμένη ζακέτα της, τις κάλτσες της απ' τις οποίες πολλές φορές είχαν φύγει πόντοι, τα ατημέλητα μαλλιά της. Οι άλλοι παραπονιόντουσαν αμέσως, πριν καν εκθέσει το πρόβλημά της, τον λόγο για τον οποίο ερχόταν. «Δεν φαντάζεστε πόσο όλα πήγαν στραβά, αληθινή απελπισία. Αν το καλοξετάσουμε, αν το καλοσκεφτούμε, ο σύζυγός σας είχε την τύχη να μην το ζήσει αυτό, τέτοια καταστροφή, πραγματική καταστροφή. Χτες ακόμη έλεγα σε κάποιους φίλους: “Ο Ντουάρτε Ροζάριο είχε τύχη τελικά. Με όλο τον κόσμο που έχουν απολύσει τελευταία στην εταιρεία, θα μπορούσε να ήταν ένας από αυτούς!”». Υπήρχαν εκείνοι που άνοιγαν το πορτοφόλι τους μόλις την έβλεπαν, κάπως επιθετικά, σηκώνοντας κουρασμένα τα φρύδια, χωρίς να αντιλαμβάνονται την κοκκινίλα που κατέκλυζε το πρόσωπό της, τα τρεμάμενα χείλη της. Το χαρτονόμισμα των πενήντα εσκούδος τής έκαιγε το χέρι πριν καν το πιάσει, αλλά το άρπαζε πάντα με αγωνία, δεν μπορούσε να γίνει διαφορετικά. Η Λίζα ήταν επτά χρονών και έπρεπε να τρέφεται καλά, να κάνει ενέσεις γιατί ήταν λυμφατική. Μετά το χαρτονόμισμα ερχόταν πάντα η προειδοποίηση. «Μην υπολογίζετε άλλο σε μένα. Αν μπορούσα, θα το έκανα με χαρά. Εγώ και ο Ντουάρτε ήμασταν πολύ φίλοι. Ο σύζυγός σας ήταν ένας από τους λίγους αγνούς ανθρώπους που έχω συναντήσει, μπορεί ο μοναδικός. Αλλά η αλήθεια είναι πως όλα μου πήγαν στραβά τον τελευταίο καιρό. Ως και η γυναίκα μου θα πρέπει να χειρουργηθεί». Κι όταν δεν ήταν η γυναίκα του, ήταν ο γιος του, κι όταν δεν ήταν κάποια εγχείριση, ήταν κάποιο οικονομικό εγχείρημα, όχι μόνο επώδυνο, αλλά και καταστροφικό.

Εκείνη στο μεταξύ τακτοποιούσε το χαρτονόμισμα, συμπονούσε τις ξένες συμφορές με ευγένεια, με δουλικότητα. Ένας Θεός ξέρει πόσο της κόστιζε όλο αυτό.

Όταν της δινόταν η ελάχιστη ευκαιρία, έλεγε: «Έχω απόλυτη ανάγκη από δουλειά. Μήπως ξέρετε κάτι; Αν ακούσετε...».

Το πρόσωπο απέναντί της άνοιγε αμέσως σε ένα χαμόγελο, γιατί εκείνη, χωρίς να το ξέρει, είχε δώσει το σινιάλο για το επιθυμητό τέλος της συζήτησης. Ο άντρας σηκωνόταν χωρίς να σταματήσει να χαμογελάει. «Αν ακούσω κάτι, θα σας ειδοποιήσω αμέσως, σύμφωνοι. Το τηλέφωνό σας εξακολουθεί να είναι το...»

«Μας το έκοψαν πριν δεκαπέντε μέρες».

«Α», αναφωνούσε. Ήταν ένα επιπλέον εμπόδιο, αλλά όχι ανυπέρβλητο. Το ξεπερνούσε ανέμελα. «Θα σας ειδοποιήσω με το ταχυδρομείο, δεν πειράζει, μείνετε ήσυχη. Το σπίτι παραμένει το ίδιο, σωστά;» ρωτούσε ελαφρά ανήσυχος.

«Ναι, το ίδιο».

«Τέλεια, λοιπόν».

Στέκονταν όρθιοι, ο ένας απέναντι στον άλλον, με το γραφείο ανάμεσά τους. Τη συνόδευαν πάντα ως την πόρτα, με φαρδύ χαμόγελο, θαρρείς και μια απέραντη ελπίδα είχε κατακλύσει τις ευαίσθητες καρδιές τους και τίποτα δεν μπορούσε να τη σταματήσει. Κάποιοι έκαναν την προοπτική πιο ρεαλιστική, δεν έμεναν στην αφηρημένη υπόθεση. «Και ποια είναι τα προσόντα σας;» Τα απαριθμούσε (δεν ήταν πολλά), κουνούσαν λίγο το κεφάλι, έδειχναν την απογοήτευσή τους. «Θα είναι δύσκολο, Ντόρα Ροζάριο. Τα γαλλικά θα σας έδιναν κάποιες πιθανότητες. Και τα γερμανικά, ασφαλώς». Γινόταν μια σταλιά, μαραινόταν. Δεν της είχαν διδάξει

καμία από αυτές τις βάρβαρες γλώσσες, τι μπορούσε να κάνει; Υπήρχαν και οι μαχητές, αυτοί που πρότειναν πράγματα. Γιατί δεν κοίταζε τις αγγελίες στην εφημερίδα; Γιατί δεν παρέδιδε μαθήματα; Ήταν μια καλή απασχόληση για μια γυναίκα τα μαθήματα. Αλλά τι είδους μαθήματα, αφού τα είχε ξεχάσει όλα; Είχε μια θλιβερή μνήμη για τα πράγματα που δεν την ενδιέφεραν, και αυτό... αυτό που είχε σπουδάσει δεν της είχε τραβήξει το ενδιαφέρον τη στιγμή που έπρεπε.

Άλλοι πάλι, από τους οποίους δεν είχε να ελπίζει τίποτα, μόνο κατανόηση και φιλία, είχαν περάσει κι αυτοί, βαθμιαία ή διαμιάς, στο εχθρικό στρατόπεδο. Φίλες που είχε κληρονομήσει από τον καιρό της μητέρας της, αδελφικές φίλες, άλλες (λίγες) που είχε κάνει στο διάβα της ζωής. Την είχαν στηρίξει, είχαν κάνει προσπάθειες για να νικήσουν το φράγμα των σιωπών της και των λιποθυμιών της. «Μα κι αυτός ο σύζυγός σου, στ' αλήθεια... Ούτε κάποιες οικονομίες ούτε μια ασφάλεια ζωής, πώς είναι δυνατόν; Άντρες. Εγωιστές ως το μεδούλι, ακόμα και οι καλύτεροι. Και μ' ένα κοριτσάκι, Θεέ μου...»

Τότε αυτή, που μισόκλαιγε, που μισοσκούπιζε τα μάτια της, που αφηνόταν κατά κάποιον τρόπο στη μητρική αγκαλιά του πόνου, στιγμιαία ανίσχυρη, όλο λύπηση για τον εαυτό της, ευσυγκίνητη, γινόταν ξαφνικά σκληρή, αγέρωχη, τα σβησμένα μάτια της έπαιρναν εκείνη την υπερβολική και ενοχλητική λάμψη η οποία τα έκανε να μοιάζουν με ζωάκια που είχαν τη δική τους ζωή, έτοιμα να πηδήξουν, να δαγκώσουν, να ξεσχίσουν τον εχθρό. «Ο Ντουάρτε δεν μπορούσε να κάνει περισσότερα από όσα έκανε, και δεν επιτρέπω...» έλεγε σχεδόν αγριεμένη.

Εκείνη η κληρονομημένη ή αποκτημένη φίλη θα εξαφανιζόταν διά παντός, η Ντόρα Ροζάριο το ήξερε πολύ καλά. Άλλο ένα πτώμα, σκεφτόταν, κατεβάζοντας τους ώμους, άλλο ένα το οποίο θα πρόσθετε στα τόσα άλλα που είχαν μαζευτεί στο κοινοτάφιο της. Οι περισσότερες έκαναν χαράκίρι με τα δικά τους μέσα, στις υπόλοιπες ήταν αυτή που έδινε τη χαριστική βολή. Ανακουφισμένη; Δίσταζε να πει. Ανακουφισμένη, γιατί όχι; Και κλεινόταν περισσότερο στον εαυτό της, στην κόρη της και στη θύμηση του άντρα της. Έβγαινε από το σπίτι μόνο για να ζητήσει δανεικά, να ζητήσει δουλειά, να πείσει τον φούρναρη ή τον μπακάλη να της δίνει βερεσέ για λίγο καιρό ακόμη.

Ύστερα, μια μέρα, απρόσμενα, βρήκε μια καλή δουλειά. Η μοναδική φίλη που της είχε απομείνει από τις καλές εποχές (γιατί όλα ήταν σχετικά και εκείνες οι μακρινές εποχές, το παρελθόν, ήταν για εκείνη οι καλές εποχές), αυτή η φίλη, που εξακολουθούσε να υπάρχει ανάμεσα σε εκείνη και τους άλλους, πάνω σε ένα είδος συνοριακής γραμμής, τότε προς τη μια μεριά και τότε προς την άλλη, αλλά χωρίς ποτέ να τολμήσει να εισχωρήσει περισσότερο σε καμία από τις δυο, είχε εμφανιστεί μια μέρα όλο ενθουσιασμό προσφέροντάς της τη δουλειά στο πιάτο. Πράγματι, σχεδόν έτσι, στο πιάτο. Ένας συγγενής ή φίλος αυτής της φίλης, της Γκαμπριέλα, είχε ένα παλαιοπωλείο και θα πήγαινε να ζησει στο εξωτερικό· τέλος πάντων, ήταν υποχρεωμένος να φύγει. Αυτός λοιπόν ο άνθρωπος ρώτησε την Γκαμπριέλα αν ήξερε κάποιο ικανό άτομο, θα μπορούσε να ήταν και γυναίκα, αλλά δραστήρια και απολύτως σοβαρή βεβαίως, για να επιληφθεί του καταστήματος. Πλήρωνε καλά. Βρισκόταν, τρόπος του λέ-

γιν, μεταξύ σφύρας και άκμονος. Η Γκαμπριέλα τού είπε ότι γνώριζε το ιδανικό άτομο, μια φίλη, χήρα, από εκείνες για τις οποίες η ζωή δεν είχε πλέον κανένα ενδιαφέρον, κι αυτός την περίμενε, εκείνη, την Ντόρα Ροζάριο, στην τάδε οδό, τάδε αριθμό. «Εμπρός, βιάσου, βάλε τη ζακέτα σου», της είπε. «Οχι, περίμενε, πάρε τη δική μου, είναι κι αυτή μαύρη». Την έβαλε να κάτσει, της τακτοποίησε τα μαλλιά, την υποχρέωσε να αλλάξει κάλτσες, να πάρει την τσάντα της από *box-calf*, αγορασμένη στο Παρίσι από τον οίκο *Henry à la Pensée*. «Πρέπει να του κάνεις καλή εντύπωση».

«Αλλά δεν καταλαβαίνω τίποτε από εμπόριο, Γκαμπριέλα. Ούτε από παλιά έπιπλα. Σιχαίνομαι τα παλιά έπιπλα. Με τρομάζουν. Δεν τα πάω καλά μαζί τους».

«Θα μάθεις. Όταν θα πάρεις τον πρώτο σου μισθό, θα αγοράσεις μερικά βιβλία σχετικά με το θέμα. Δεν είσαι ανόητη, θα μάθεις. Δεν χρειάζεται να το αναφέρεις αυτό, εντάξει;»

Έτσι κι έγινε. Έμεινε, αγόρασε τα βιβλία, έμαθε. Με τα χρόνια κέρδιζε αρκετά χρήματα ώστε να βάλει την κόρη της σε ένα σχολείο για πλουσιοκόριτσα και σε μια σχολή μπαλέτου. Στη συνέχεια, της πήρε μια καθηγήτρια αγγλικών και μια άλλη γερμανικών, που έρχονταν στο σπίτι μέρα παρά μέρα, όλα αυτά κάτω από το καχύποπτο και επιφυλακτικό βλέμμα της πεθεράς, ένα βλέμμα που έλεγε ότι στη θέση της θα είχε ενεργήσει διαφορετικά. Αλλά αυτή η ξαφνικά εύκολη ζωή δεν στρογγύλεψε τις γωνίες, δεν ανακάτεψε το λάδι με το ξίδι. Αυτή και η κόρη της εξακολουθούσαν να παραμένουν από τη μια μεριά, όλοι οι άλλοι από την άλλη. Δυο μοναδικές εξαιρέσεις: μία για την Γκαμπριέλα, στην οποία όφειλε τα πάντα, και μία άλλη για τη θεία Ζούλια από την

οικογένεια του Ντουάρτε. Βγάζω τον εαυτό μου απ' έξω. Η περίπτωση μου είναι διαφορετική. Είχαμε σταματήσει να βλέπομαστε από πολύ καιρό, και μόνο η τύχη μάς έκανε να συναντηθούμε σε έναν δρόμο του Σιάδο. Εγώ ωστόσο αγνοούσα τα πάντα για τη ζωή της ως παντρεμένης. Την είχα γνωρίσει ανύπαντρη, την ξανάβρισκα χήρα.

Τα παλιά χρόνια υπήρχαν γυναίκες που όταν πέθαινε ο άντρας τους κλείνονταν στα σπίτια τους για πάντα. Μερικές δεν άφηναν καν να μπει ο ήλιος, ίσως γιατί τις αναστάτωνε η ευθυμία του. Η Ντόρα Ροζάριο πήγαινε στη δουλειά, έδειχνε στους επισκέπτες που περνούσαν το κατώφλι του καταστήματος έπιπλα τάδε στιλ και *bibelots** εποχής, έτρωγε όρθια στον πάγκο κάποιου καφεζαχαροπλαστείου ή *snack bar*, καμιά φορά κάπνιζε ένα τσιγάρο μετά τον καφέ, αλλά, όταν επέστρεφε με το σούρουπο, ήταν σαν να μην είχε βγει ποτέ από το σπίτι. Εξακολουθούσε μετά από δέκα χρόνια να ντύνεται στα μαύρα, και με τις φαρδιές και μακριές φούστες που φορούσε και τα ολόγισα παπούτσια έμοιαζε μάλλον με καλόγρια χωρίς ράσο παρά μ' αυτό που ήταν στην πραγματικότητα, μια εργαζόμενη χήρα. Εκείνο το τσιγάρο που κάπνιζε μερικές φορές μετά το μεσημεριανό ήταν τόσο αταίριαστο πάνω της όπως η λεία λευκότητα των μπράτσων ορισμένων γηραιών γυναικών, που ωστόσο το πρόσωπο και τα χέρια τους έχουν σκουρύνει και ρυτιδιάσει με τα χρόνια. Οι

* Η συγγραφέας χρησιμοποιεί αρκετές ξένες λέξεις και εκφράσεις, κυρίως λατινικές, γαλλικές και αγγλικές, οι οποίες δηλώνονται με πλάγια γράμματα στο πρωτότυπο. Τις διατηρήσαμε για να αποδώσουμε το πνεύμα της εποχής και τις κοινωνικές συνυποδηλώσεις όσον αφορά τους χαρακτήρες. Δίνουμε σε υποσημείωση τη μετάφραση μόνον όταν κρίνεται απολύτως αναγκαία. (Σ.τ.Μ.)

άνθρωποι την κοίταζαν, μπορεί και να χαμογελούσαν. Αυτό όμως ήταν αδιάφορο για την Ντόρα Ροζάριο, γιατί η εικόνα του Ντουάρτε την είχε συντροφεύσει από το πρωί, ήταν μαζί της στο μετρό, είχε γυρίσει στο σπίτι μαζί της. Ήταν μια εικόνα που είχε ξεθωριάσει αρκετά. Ο χρόνος ασφαλώς την είχε διαβρώσει, αλλά με τόση βραδύτητα, που τις περισσότερες φορές δεν την απασχολούσε πολύ αυτή η φυσική φθορά. Η εικόνα θα διαρκούσε όσο εκείνη θα διαρκούσε, δεν χρειαζόταν περισσότερο.